

BURZUAZINĖS LIETUVOS REAKCINGOS SVIETIMO POLITIKOS ĮTAKA PRADINIŲ MOKYKLŲ SKAITYMO KNYGŲ TURINIUI

M. KARCIAUSKIENE

Užgniaužus Lietuvoje Tarybų valdžią, 1918—1919 m. įvykiai dar ilgai liaudyje liko gyvi. Buržuazinė Lietuvos vyriausybė nuo pat pirmųjų savo gyvavimo dienų pradėjo kovoti prieš bet kokios pažangios minties pasireiškimą. Tačiau tuo laikotarpiu pati buržuazinė vyriausybė dar nepakankamai buvo stipri. Todėl ji negalėjo visiškai nesiskaityti su liaudies nuotakomis ir iš pradžių dar nesiryžo savo tikruosius antiliaudinius tikslus atvirai pareikšti. Bijodama Tarybų Sąjungos pažangios minties įtakos, buržuazinė vyriausybė visokiais būdais bandė atitraukti plačiųjų liaudies masių dėmesį nuo Tarybų valstybės.

Visa šita atsispindėjo ir mokyklų politikoje. Per mokyklą buvo stengiamasi skiepyti vaikams buržuazinę moralę, paklusnumą buržuazinei vyriausybei. Lietuvos pedagogų dėmesį buvo stengiamasi atitraukti nuo tarybinės mokyklos ir pedagogikos. Visokiais būdais buvo propaguojama Vakarų Europos pedagoginės teorijos ir mokyklos patirtis, tarnaujanti buržuazijos interesams.

Visiškai atvirai savo reakcingų auklėjimo tikslų buržuazinė vyriausybė iš pradžių dar nepareiškė. Ji, stengdamasi nuraminti plačiausius liaudies sluoksnius ir suklaidinti pažangiuosius mokytojus, deklaravo mokyklą „šalia politikos“.

Tačiau jau 1922 m. priimtas „Pradžios mokyklų įstatymas“, kurio pavošimą ir svarstymą buržuazinė vyriausybė stengėsi pavaizduoti liberaliu bei laisvu, aiškiai parodė, kad nuo pat pirmųjų buržuazijos viešpatavimo metų mokykla turėjo tarnauti buržuazinės vyriausybės ir klerikalų interesams. Štai trečiajame paragrafe nurodyta, kad visose pradinėse mokyklose darbas vykdomas valstybingumo ir dorovingumo, pagrįsto tėvų religija, dvasia¹.

Po 1926 m. fašistinio perversmo Lietuvos vyriausybė jau nekalba apie mokyklą „šalia politikos“, o atvirai išdėsto savo tikslus, auklėjant jaunąją kartą, persekioja pažangius mokytojus. Ištikimais fašizmo tarnais buvo katalikų dvasininkija bei klerikalai. 1927 m., sudarius su Vatikanu konkordatą, fašistinė Lietuvos vyriausybė faktiškai atidavė mokyklą kontroliuoti katalikų dvasininkijai. Pagal konkordatą, vyskupas turėjo teisę pašalinti iš mokyklos knygas, mokytojus ir visa, kas, jo nuomone, neatitiko religijos ir dorovės principų.

¹ Pradžios mokyklų įstatymas, „Vyriausybės žinios“, 1922, Nr. 117.

Juo labiau krašte įsitvirtino fašizmas, tuo daugiau įsiviešpatavo šovinizmas ir klerikalizmas mokykloje. Tai ypač aiškiai matyti 1936 m. priimtame pradinų mokyklų įstatyme, programose, vadovėliuose ir pan.

Buržuazinė švietimo politika turėjo aiškų poveikį pradinų mokyklų skaitymo knygų turiniui.

Šiame straipsnyje ir bandoma iškelti kai kuriuos būdingesnius reakcinės buržuazinės Lietuvos švietimo politikos bruožų pasireiškimus pradinės mokyklos skaitymo knygose.

Pastovių vadovėlių buržuazinėje Lietuvoje nebuvo. Skaitymo knygas ruošdavo labiau patyrę ir energingesni mokytojai. Iš recenzijų bei diskusijų spaudoje ir konferencijose vadovėlių klausimais galima padaryti išvadą, kad atskiri autoriai vadovėlius ruošė ne tiek norėdami pagerinti mokomąjį-auklėjamąjį darbą, kiek siekdami pasipelnyti. Kartais recenzijos bei diskusijos vadovėlių klausimais tarp atskirų autorių būdavo net įžeidžiančios ir neobjektyvios.

Pirmaisiais buržuazijos viešpatavimo metais, kol Lietuvos buržuazija dar deklaravo mokyklą „šalia politikos“, priimtoji laikinoji pradinų mokyklų programa rekomendavo ir mokyklinėje praktikoje buvo naudojamos jau anksčiau pasirodžiusios skaitymo knygos: Esmaičio „Sakalėlis“, Jakučionio „Kelias į šviesą“, Ladislavo „Žiupsnelis“, Bendoriaus „Vaikų žvaigždutė“, Murkos „Vaikų darbymečiui“, Vasiliausko ir Matulevičiaus „Mūsų dirva“ ir kt. Toliau buvo tvarkomi ir labiausiai mokykloje paplito Esmaičio, Jakučionio, Vasiliausko ir Murkos vadovėliai.

Tarybų valdžios metais Lietuvoje kai kurios minėtosios knygos buvo kritikuojamos už tai, kad jos persunktos smulkiaburžuazine dvasia, kad jose pasireiškia religinės tendencijos, kad jos nepakankamai atspindi liaudies gyvenimą². Tuo tarpu buržuazinės Lietuvos vadovaujantieji švietimo organai ir oficialioji pedagoginė spauda tokius dalykus laikė būtinus skaitymo knygose.

Turėdama tikslą sukurti mokyklą, atitinkančią jaunos buržuazinės vyriausybės interesus, Lietuvos Švietimo ministerija ir buržuaziniai pedagogai pagrindinį dėmesį skyrė tam, kad skaitymo knygose atsispindėtų nacionalinė dvasia, paremta tautinės vienybės principu, kad būtų auklėjami vaikų nacionaliniai jausmai. Imta reikalauti skaitymo knygose spausdinti lietuvių liaudies kūrybą ir lietuvių rašytojų veikalus³.

1919 m. sudarytoje laikinojoje programoje buvo reikalaujama skaitymo knygose spausdinti tokius lietuvių rašytojų kūrinius arba jų ištraukas, kaip Valančiaus „Vaikų knygelė“, „Pasakojimas Antano tretininko“, Satrijos Raganos „Vincas Stonis“, Vinco Kudirkos „Žemės dulkės“, Žemaitės „Motinėls ašaros“, Lazdynų Pelėdos „Motulė paviliojo“, Vinco Krėvės „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“, J. Biliūno „Apsakymėliai“ ir kt.⁴

Rekomenduojamuose kūriniuose aprašoma buitinis lietuvių liaudies bei sunkus vaikų gyvenimas, liaudies papročiai („Motulė paviliojo“, „Vincas Stonis“), kai kuriuose iš jų lietuvių buitinis gyvenimas perpintas ryškiu didaktizmu, dažnai įgaunančiu religinį pobūdį („Vaikų knygelė“, „Pasakojimas Antano tretininko“), kituose pasakojama istorinės legendos bei pasakojimai apie senovės lietuvių buitį ir žygius, dažnai idealizuojama feodalinė Lietuvos praeitis („Dainavos šalies senų žmonių padavimai“), dar kituose vaizdžiai piešiama lietuvių liaudies kova už gimtąjį žodį carizmo metu

² E. G. Bibliografija, „Švietimo reikalai“, 1929, Nr. 1; M-V-k a s, Bibliografija, „Švietimo reikalai“, 1919, Nr. 4.

³ Laikinoji pradedamųjų mokyklų Švietimo ministerijos patvirtinta programa, „Švietimo darbas“, 1919, Nr. 1.

⁴ Ten pat.

(„Motinėls ašaros“, „Žemės dulkės“). Taigi laikinojoje programoje buvo rekomenduojama palyginti pažangių, vaikams patrauklių ir auklėjamoju požiūriu vykusių lietuvių rašytojų kūrinių bei jų ištraukų (J. Biliūno, Žemaitės, Lazdynų Pelėdos). Tai ir nenuostabu. Iš vienos pusės, šie kūriniai yra parašyti geriausių lietuvių rašytojų, kurių negalėjo ignoruoti buržuazija net fašistinės diktatūros metu, iš antros pusės, to meto jauna buržuazinė valstybė turėjo skaitytis su laikotarpio ypatumais, kada dar ne tik pažangi mintis, bet ir revoliucinės nuotaikos krašte buvo gana stiprios, be to, ruošiant programą, dalyvavo pažangių Lietuvos pedagogų.

Vaizduodama buitinį gyvenimą, buržuazija jau iš pirmųjų savo viešpatavimo dienų siekė auklėti vaikų nuolankumą, bandė tušuoti klasinius prieštaravimus. Skaitymo knygų straipsniuose socialinė žmonių nelygybė buvo stengiamasi aiškinti atsitiktinėmis, „nekaltomis“ priežastimis. Tokie veikalai, kaip Biliūno „Joniukas“, Lazdynų Pelėdos „Motulė paviliojo“, iš esmės neatitiko pagrindinių buržuazinės mokyklos auklėjamųjų tikslų, nes juose aiškiai jaučiama neapykanta išnaudotojams, ryškėja klasiniai prieštaravimai, nors šių prieštaravimų šaknys neišryškinamos.

Kartu su anksčiau nurodytais ir kitais apsakymėliais, kuriuose aprašoma sunki darbo žmonių padėtis, skiepijama meilė darbo liaudžiai ir reiškiamas neapykanta išnaudotojams, skaitymo knygoje buvo ir tokių dalykėlių, kuriuose keliama mintis, kad išeitis iš skurdo yra pono gerumas, kai darbininkas jam nuolankiai ir ištikimai tarnauja („Antanėlis“ „Sakalėlio“ I d., „Bernelio džiaugsmas“ ir „Gudrus baudžiauninkas“ „Kelio į šviesą“ II d.). Kai kuriuose apsakymėliuose išryškėjo mintys, kaip iš prekybos galima praturtėti („Puodynė pieno“ „Kelio į šviesą“ II d. ir kt.). Kalbama apie įvairius laimingus atsifikimus (kai kurios pasakos bei dainos „Sakalėlyje“ ir „Vaikų darbymečiui“), pakeičiančius socialinę žmonių padėtį. Iš tokių skaitymo knygų apsakymėlių vaikai susidarydavo iškreiptą tikrovės vaizdą. Net pasakojimai iš vaikų gyvenimo dažnai iškreipdavo tikrovę. Nepaisant to, kad pradinės mokyklos skaitymo knygos buvo skiriamos liaudies vaikams, dažnai jose buvo kalbama ne apie tai, kas būdinga liaudies vaikų gyvenimui („Lėlė“ elementoriuje „Sakalėlis“, kai kurios iliustracijos ir straipsneliai „Vaikų darbymečiui“ I ir II d. ir kt.). Jaučiama tendencija pagražinti gyvenimą. Todėl nenuostabu, kad jau ir tuo metu labiau patyrę pedagogai kritikavo skaitymo knygas už tokį iškraipantį supančią tikrovę medžiagos parinkimą. Štai J. Murka savo „Vaikų darbymečių“, skirtą poabėcėliniam mokymuisi, pradėjo dainele „Tėvelio dvarelis“, kur kalbama, kad tėvelio dvarelis marmurinės sienos, veidrodiniai langai, stiklinės durys. Po dainos tekstu J. Murka duoda klausimų, kurie skatina mokinius palyginti aprašomą tėvelio dvarą su jų gyvenama troba. Taigi dainelė „Tėvelio dvarelis“ ir kartu su ja duoti klausimai turėjo supažindinti vaikus su gyvenama troba teksto skaitymo bei pokalbių būdu. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad J. Murka čia lyg laikosi dar K. Ušinsio iškeltos puikios pedagoginės minties lyginti skaitomą tekstą bei pokalbius su vaikais supančia tikrove, kad mokymą būtų galima labiau priartinti prie gyvenimo, aktyvinti mokinius, žadinti jų mąstymą, vystyti kalbą. Tačiau čia trūksta to gilaus K. Ušinsio liaudiškumo ir realumo. Ką gali duoti vaikams nežinomo ištaigingo dvaro lyginimas su skurdžia valstiečio troba? Jis duos iškraipytą tikrovės vaizdą, kels mintį, kad knygoje rašoma netiesa. Todėl ir J. Jablonskis kritikavo „Vaikų darbymečiui“ už panašius dalykus, nurodydamas, kad tokių dainų vaikai nesupras ir jų neverta dėti į skaitymo knygas⁵.

⁵ Rygiškių J o n a s, Kritika ir bibliografija, J. Murka „Vaikų darbymečiui“, I d., leid. III, Kaunas, 1921, „Svietimo darbas“, 1922, Nr. 1—2.

Trečiojoje „Vaikų darbymečio“ dalyje J. Murka, supažindindamas vaikus su to laiko kaimo buitimi, aprašo pasiturinčio valstiečio gyvenimą, stengdamasis įrodyti, kad valstiečių gyvenimas kaime pagerėjo. Tačiau jis nutyli tai, kad greta paskirų valstiečių turtėjimo daugelis kaimo gyventojų brenda į vis didesnę skurdą. Jeigu J. Murka užsimena apie kovą gamtoje („Gyvenimo kova“ „Vaikų darbymečiui“ II d.), tai jis nutyli klasių kovą visuomeniniame gyvenime. Aprašydamas kaimo buitį, Murka dažnai tušuoja prieštaravimus tarp vargšo ir turtuolio.

Tačiau, be apsakymų, kur turtingas parodomas kaip vargšo globėjas bei geradaris („Mažasis mūrininkas“, „Kunigas Oberleinas“ ir kt. „Vaikų darbymečio“ III d.), Murka įdeda vaizdelių, kuriuose išryškėja kylančios buržuazijos klasės beširdiškumas bei žiaurumas („Liūdnas atsitikimas“ ir kt.). Panašių prieštaravimų ir svyravimų galima rasti ir kitose „Vaikų darbymečio“ dalyse bei Vasiliausko, Esmaičio, Jakučionio ir kt. autorių skaitymo knygoje.

Taigi nei Murka, nei Vasiliauskas, nei Esmaitis savo skaitymo knygose visiškai neužtušavo klasinių prieštaravimų, nors daugiau ar mažiau ši tendencija ir buvo jaučiama. Minėti autoriai buvo priversti prisiderinti prie tuometinės santvarkos, prie to laiko gyvenimo sąlygų, be to, ir jų pačių pasaulžiūra buvo ribota, nenuosekli ir pilna prieštaravimų.

To meto Murkos, Vasiliausko, Jakučionio, Esmaičio skaitymo knygas ideologiniu požiūriu galima laikyti net pažangiomis. Daug kur jose ryšku meilė gamtai, darbui, liaudžiai, dar nėra atviro buržuazinės vyriausybės garbinimo. Palyginti neryškios ir religinės tendencijos (kiek stipresnės buvo „Vaikų darbymečiui“, o silpnesnės — Jakučionio „Kelias į šviesą“ ir Esmaičio „Sakalėlyje“). Todėl nenuostabu, kad įvairūs reaccionieriai, o pirmiausia klerikalai, dar iki fašistinio perversmo puolė šias skaitymo knygas už bedievybę⁶.

Po fašistinio perversmo ir ypač sudarius Lietuvos fašistinei vyriausybei konkordatą su Vatikanu, katalikiškoji dvasininkija ypač sustiprino savo įtaką mokyklai. Dvasininkija kliudė mokytojams moksliskai aiškinti gamtos bei visuomenės faktus ir reiškinius, reikalavo viską aiškinti dievo valia. Štai, Panevėžio vyskupas savo „ganytojiškame laiške“ stengėsi įrodyti, kad visus mokslus reikia persunkti religija, kad gamtos mokslų mokytojas turi įrodyti, jog viskas priklauso nuo dievo, o istorikas turi mokiniams papasakoti, kiek bažnyčių pastatė kunigaikštis Vytautas, ir t. t. Laiške pabrėžta, kad, jeigu mokinys nežinos apie žvaigždžių judėjimą ar apie augalus, dėl to niekas nenukentės, bet, jeigu žmogus nežinos dievo įsakymų, jo gyvenimas būsias nelaimingas⁷.

Reakcingus fašistinės Lietuvos vyriausybės siekius švietimo srityje geriausiai išreiškė tuometinis pradinių mokyklų departamento direktorius J. Vokietaitis. 1930 m. pradinių mokyklų inspektorių konferencijoje, įvykusioje Kaune, Vokietaitis, kalbėdamas Švietimo ministerijos vardu, nurodė, kad pagrindinis mokyklos trūkumas yra „tautiško auklėjimo stoka“. „Tautišku auklėjimu“ Vokietaitis ir kiti buržuaziniai veikėjai laikė skiepijimą meilės fašistinei vyriausybei ir jos vadams. Stiprinant tokį auklėjimą, esą būtina peržiūrėti mokyklos įstatymą, programas, mokomuosius vadovėlius bei mokytojų paruošimą. Auklėjimo pagrindą turį sudaryti „tautiškumo pradai“. Pasak Vokietaičio, būtinai reikia apvalyti mokyklą nuo tų pedagogų,

⁶ „Mokykla ir gyvenimas“, 1923, Nr. 7; „Tiesos kelias“, 1924, Nr. 4; „Lietuvos mokykla“, 1925, Nr. 5 ir kt.

⁷ „Tiesos kelias“, 1930, Nr. 3.

kurie dirba be tinkamo pašaukimo ir žavisi čia Maskvos, čia Varšuvos, čia Markso—Engelso ir kitomis nepriimtinomis idėjomis⁸.

„Tautinio auklėjimo“ būtinumą ypač akcentavo A. Smetona savo kalbose mokytojų konferencijose. Kaip rodo archyvinė medžiaga, beveik visose mokytojų konferencijose buvo keliamas nacionalistinio auklėjimo klausimas. Kai kuriose konferencijose aiškiai buvo nurodoma, kad auklėjimo pavyzdį reikia imti iš Romos ir Vokietijos ir vaikus auklėti taip, kad jie gerbtų savo vyriausybę ir tautos vadus⁹.

Todėl nenuostabu, kad po fašistinio perversmo dar labiau sustiprėjo reakcingos XX a. pradžios vokiškosios mokyklos ir pedagogikos įtaka lietuvių mokyklai. Švietimo ministerija ir klerikalai vis labiau kėlė siauro nacionalizmo ir nuolankumo fašistinei vyriausybei bei bažnyčiai auklėjimą, kurį dažnai net nepridengdavo tautiškumo vardu. Buvo pabrėžiama, kad šia dvasia turi būti persunkti visi mokomieji dalykai, o ypač kraštotyrimiai dalykai ir gimtoji kalba. Pradinės mokyklos planuose mažiau vietos buvo skiriama gamtos mokslams, o daugiau — krašto mokslui ir istorijai, kaip dalykams, padedantiems labiau skiepyti buržuazinį nacionalizmą.

Sustiprėjus reakcijai, ypatingas dėmesys buvo atkreiptas į skaitymo knygas. Apie gyvenimo tikrovę skaitymo knygose turėjo būti kalbama taip, kaip reikalavo fašistai ir klerikalai, nors tai nesiderino su moksliniu gamtos ir visuomenės faktų bei reiškinių aiškinimu. Tokie skaitymo knygų autoriai, kaip Esmaitis, Jakučionis, Murka, pasirodė neišsprendžią šių fašistų bei klerikalų keliamų auklėjimo uždavinių, nors, kaip matėme, jie stengėsi tušuoti klasinius prieštaravimus, o gamtos reiškinius aiškinti empiriškai, be pakankamo ryšio su visuomeniniu gyvenimu ir praktika. Jų knygose dievo, kaip pasaulio ir žmogaus kūrėjo, idėja niekad tiesiogiai nebuvo paneigta. Tačiau fašistams ir klerikalams tos knygos atrodė netinkamos todėl, kad jose nebuvo pakankamai išryškinta klerikalinė ir nacionalistinė-šovinistinė ideologija, kad jose trūko „nacionalinės ir religinės dvasios“¹⁰.

Nuo 1927 m. kiekvieną vadovėlį, prieš jį išleidžiant, turėjo patikrinti speciali Švietimo ministerijos komisija.

Iš mokyklų inspektorių Švietimo ministerija reikalavo budrumo mokyklose vartojamų vadovėlių klausimu. 1930 m. gruodžio 6—7 d. vykusioje pradinį mokyklų inspektorių konferencijoje, dalyvaujant Švietimo ministrai Šakeniui ir kitiems oficialiems asmenims, pradinį mokyklų departamento direktorius Vokietaitis nurodė, kad būtina sustiprinti „tautinį mokyklinių vadovėlių“ pobūdį. Mokytojai buvo perspėjami, kad mokyklose nevertotų tokių vadovėlių, kurių autoriai nenori spausdinti kūrinių, žadinančių religinius jausmus¹¹.

Tokias Švietimo ministerijos nuotaikas stengėsi išnaudoti klerikalai. Jie pradėjo reikalauti sudaryti katalikišką komisiją paruošti naujiems vadovėliams ir patikrinti senesiems¹².

Klerikalai atvirai pareiškė, kad neutralūs vadovėliai jų nepatenkina. Klerikaliname laikraštyje „Rytas“ (1930 m. lapkričio 24 d.) pasirodė K. Bajerčiaus straipsnis „Antireligiškieji „žygdarbiai“ per mokyklinius vadovėlius“. Šiame straipsnyje puolama Murkos „Vaikų darbymečiui“ už tai, kad, kalbant apie žmogų ir gyvybės atsiradimą žemėje, nutylima dievo vaidmuo.

⁸ J. Vokietaitis, Tautiškasis auklėjimas pradžios mokykloje, „Švietimo darbas“, 1930, Nr. 11.

⁹ CVA, f. 291, apr. 10, b. 299, p. 107.

¹⁰ „Švietimo darbas“, 1930, Nr. 11; „Švietimo ministerijos žinios“, 1931, Nr. 1; „Zidiny“, 1932, t. V; „Tiesos kelias“, 1932, Nr. 10 ir kt.

¹¹ J. Vokietaitis, Tautiškasis auklėjimas pradžios mokykloje, „Švietimo darbas“, 1930, Nr. 11.

¹² K. Berulis, Susirūpinkime mūsų vadovėliais, „Tiesos kelias“, 1932, Nr. 10.

K. Bajerčiaus ir kitų į jį panašių keliamoms mintims vadovėlių klausimu ypač pritarė „Židinyje“ A. Šerkšnas. Jis nurodė, kad pagrindinis esamų vadovėlių trūkumas yra religinės šilumos stoka, kad neužtenka, jeigu vadovėliuose nėra nieko antifreliginio. Svarbu, pasak Šerkšno, kad visa knyga būtų persunkta religine dvasia; vadinamieji neutralūs vadovėliai ypač kenksmingi ir prieš juos būtina kovoti, nes jie griaua valstybės pamatus ir vaikų moralę¹³.

Nacionalistams ir klerikalams spaudžiant, taip pat keičiantis kraštotyrinių dalykų programoms, kito ir skaitymo knygos ideologiniu požiūriu. Ypač pakito J. Murkos ir M. Vasiliausko skaitymo knygos. Prisiderindami prie fašistinių-klerikalinių reikalavimų, jie iš esmės parašė naujas skaitymo knygas. Murka parašė knygas „Naujas darbas“, kuriose buvo daug religinio pobūdžio straipsnių ir paveikslų. Jau tai, kad „Naują darbą“ išleido „Sv. Kazimiero“ draugija, rodo, kad ši knyga atitiko klerikalų interesus. Tačiau daugelį mokytojų „Naujas darbas“ nepatenkino. Jis neturėjo tokio pasisekimo, kaip „Vaikų darbymečiui“.

Vasiliauskas paruošė visiems pradinės mokyklos skyriams skaitymo knygų komplektą „Rūtelė“, kuri buvo persunkta buržuazine-religine dvasia. Anksčiau Vasiliauskas buvo žinomas kaip pažangus pedagogas, aktyviai dalyvavęs, kuriant tarybinę mokyklą Lietuvoje 1918—1919 metais. Todėl Vasiliausko elgesys stebino pažangesnius mokytojus. Reikia manyti, kad ir pats Vasiliauskas gėdijosi savo elgesio — „Rūtelę“ jis pasirašė pseudonimu Gerutis. Be to, be „Rūtelės“, antrajam skyriui jis išleido pažangesnę skaitymo knygą „Žibutė“.

Pradedant elementoriumi, visos „Rūtelės“ knygos persunktos religine ir nacionalistine dvasia, aiškiai jaučiamas keliaklupsčiaiavimas prieš religiją ir fašistinį režimą.

Štai pirmajame poelementoriniame „Rūtelės“ straipsnyje „Mokykloje“, užuot pakalbėjęs su vaikais apie jiems žinomus ir aiškius daiktus, kurie būtų galima gretinti, lyginti su skaitomu tekstu, Gerutis stengiasi vaikus „apšviesti“ apie tai, kaip kūrėsi buržuazinė Lietuvos vyriausybė, kokį vaidmenį, jai kuriantis, vaidino kariuomenė, šauliai, čia pat pirmokui primena tokius „garbingus Lietuvos vyrus“, kaip A. Smetona, V. Putvinskis ir kt.¹⁴

Suprantama, kad toks tekstas vos pradedančiam skaityti mokiniui, be savo reakcingo turinio, yra ir sunkus, ir neįdomus.

Dauguma straipsnelių, esančių „Rūtelės“ elementoriuje, persunkti religine dvasia. Visa tai ne tik iškreipė supančių tikrovę, auklėjo vaikuose šovinizmą, bet taip pat patį elementorių darė sunkų ir neįdomų. Todėl neuostabu, kad Geručio elementorius neturėjo tokio pasisekimo, kaip Esmaičio „Sakalėlis“ ar Jakučionio „Kelias į šviesą“, kurie su pirmokais kalbėjo apie jiems prieinamesnius dalykus. Nemaža mokytojų buvo nepatenkinti Geručio elementoriumi. Jį kritikavo pedagoginėje spaudoje, nors tokia kritika buvo pavojinga recenzentui.

Gerutis „Rūtelėje“ ne tik taikstėsi su fašistine santvarka, bet taip pat gamtos ir visuomenės reiškinius ėmė aiškinti dievo valia. Tuo tarpu „Žibutėje“ tie patys reiškiniai paaiškinami be dievo. Štai „Žibutėje“ Vasiliauskas, rašydamas apie išskrendančius į šiltuosius kraštus paukščius, nurodo, kad paukščių maistas buvęs pagrindinė priežastis, kodėl vieni paukščiai pas mus žiemoja, kiti — ne. „Rūtelėje“ jis vos užsimena vaikams, kad kai kurie paukščiai žiemos metu mirytų iš bado, jei neišskristų, ir teigia, kad dievas taip sutvarkęs, jog paukščiai jaučia, kuriems reikia išskristi.

¹³ A. Šerkšnas, Mūsų pradedamosios mokyklos vadovėliai, „Židynys“, 1932, t. XV, p. 276—279.

¹⁴ Gerutis, Rūtelė, Elementorius ir pirmieji skaitymėliai, Kaunas, 1930.

Siauro nacionalizmo, aklo paklusnumo bei religinio auklėjimo tikslais Gerutis visose savo knygose duoda straipsnių, eilėraščių ir net patarlių grynai religinio turinio. „Rūtelėje“, skirtoje II skyriui, duodama tokie religinio pobūdžio apsakymai, kaip „Šventoji šeima plėšiko urve“, „Betliejaus žvaigždė“, eilėraščiai „Kristus kėlės“, „Sveikas, verversėli“, giesmės „Kalėdos“, „Sveikas Jėzau mažiausias“, patarlės „Vasara talkoms, žiema maldoms“ ir t. t.

Toks buvusio pažangaus pedagogo dviveidiškumas sukrėtė pažangiųjų lietuvių pedagogus. Pedagoginėje spaudoje net pasirodė feljetonas, antrašte „Ėručio būdelė“, kuriame autorius, pasirašęs „Gerutis Rūtelė“, išjuokia Vasiliauską, kuris kaip avinėlis sugebėjo prisitaikyti prie fašistinio režimo¹⁵.

Panašios recenzijos reakcionieriams nepatiko. Klerikalų organas „Tiesos kelias“ pareiškė, kad iki šio laiko gerų vadovėlių kritikų nebuvo, kad kairieji stengiasi reklamuoti savus vadovėlius.

Tipiškas reakcingos skaitymo knygos pavyzdys buvo Rinkūno „Aukuras“, pasirodęs fašistinės diktatūros metais. „Aukuras“ buvo ištiesai persunktas klerikaline ir buržuazine-nacionalistine dvasia. Ne veltui nacionalistai bei klerikalai „Aukurą“ laikė geriausia skaitymo knyga.

Tokių reakcingų skaitymo knygų, kaip Murkos „Naujas darbas“, Geručio „Rūtelė“ ir Rinkūno „Aukuras“, pasirodymas dar labiau paskatino reakcionierius pulti pažangiųjų autorių skaitymo knygas. Kai 1933 m. L. M. T. Dr. J. Basanavičiaus Kauno skyrius (mokytojų nacionalistų organizacija.— M. K.) organizavo diskusiją pradinės mokyklos vadovėlių klausimais, nacionalistai ir klerikalai puolė Esmaičio „Sakalėlj“ ir Jakučionio „Kelias į šviesą“ už tai, kad šiose knygose trūksta religinių ir tautinių pradų, nurodydami, kad jeigu šios knygos tinka mokymui skaityti, tai netinka lavinimui ir auklėjimui¹⁶.

Rinkūno „Aukurą“ nacionalistai įvertino, kaip geriausią skaitymo knygą religiniam ir nacionalistiniam auklėjimui ir labiausiai atitinkančią vaiko prigimtį. Nors jie ir buvo priversti pripažinti, kad „Aukuras“ dar mažai mokyklose paplitęs, tačiau jam pranašavo sėkmingą ateitį. Bet nacionalistų viltys nepasitvirtino. Pernelyg stipri „Aukuro“ religinė ir nacionalistinė-šovinistinė dvasia padarė jį nepatrauklų tiek mokiniams, tiek mokytojams. Mokyklose „Aukurą“ retai kur vartojo, jo laidos nebuvo kartojamos, nors 1939 m. naujajame programos projekte jis buvo rekomenduojamas, kaip gera skaitymo knyga.

Tai, kad „Aukuras“ ir „Naujas darbas“ nesusilaukė naujų laidų, o apie „Rūtelę“ pasirodė net feljetonai spaudoje, rodo, kad daugumas mokytojų nepritarė nei reakcijai, nei reakcingiems vadovėliams. Tik atskiri, labiau svyruoją arba reakcingai nusiteikę mokytojai šiuos vadovėlius pagirdavo už „aukštą patriotizmą“ ir religingumą.

Tokių reakcingų skaitymo knygų pasirodymas padarė daug žalos Lietuvos mokyklai. Jos iškreiptai parodė supančią aplinką, auklėjo vaikus reakcine dvasia, pasunkino pažangių skaitymo knygų autorių bei mokytojų-praktikų padėtį. Ypač daug žalos ideologiniu-politiniu požiūriu padarė Geručio „Rūtelė“, nes ji buvo paruošta visiems pradinės mokyklos skyriams ir gana plačiai paplito. Metodiniu požiūriu Geručio „Rūtelė“ buvo viena

¹⁵ Ėručio būdelė, „Lietuvos mokykla“, 1930, p. 327—331.

¹⁶ S. J., Mokyklos praktika, Diskusijos dėl vadovėlių, „Tautos mokykla“, 1933, Nr. 10.

geriausių skaitymo knygų. Taigi Gerutis įtikinamai parodė, kaip galima pažangius metodus panaudoti reakcingiems tikslams.

Klerikalų išpuoliai prieš Jakučionį ir Esmaitį Kauno mokytojų nacionalistų konferencijoje 1933 m. parodė, kad Jakučionis ir Esmaitis nebuvo tokie nuolankūs fašistams bei klerikalams, kaip Murka arba Vasiliauskas. Esmaitis tuo metu savo „Sakalėlyje“ pakeitė tik tai, ko būtinai reikalavo pakitusi tėvynės pažinimo ir lietuvių kalbos programa¹⁷. Jakučionis savo skaitymo knygas papildė keletu religinio pobūdžio straipsnelių bei iliustracijų, tačiau gamtos reiškinių dievo valia neaiškino.

Nepaisant reakcijos siautėjimo, labiausiai paplitusios skaitymo knygos, kaip ir anksčiau, buvo Esmaitio „Sakalėlis“. Jo I-sios dalies nuo 1917 m. iki 1939 m. išėjo trisdešimt laidų. „Sakalėlis“ antrajam skyriui — nuo 1923 m. iki 1939 m. sulaukė šešiolikos laidų, ketvirtajam skyriui — nuo 1928 m. iki 1939 m. — keturiolikos laidų. Nė viena skaitymo knyga (išskyrus Jakučionio elementorių „Kelias į šviesą“, kurio nuo 1917 m. iki 1939 m. išėjo dvidešimt šešios laidos) neturėjo buržuazinės Lietuvos mokyklose tokio pasisekimo, kaip Esmaitio „Sakalėlis“.

Taigi Lietuvos fašistinės vyriausybės švietimo politika darė neigiamą įtaką ideologiniam pradinį mokyklų skaitymo knygų turiniui. Dėl reakcingos švietimo politikos skaitymo knygos daugiau ar mažiau turėjo patenkinti vyriausybės keliamus reikalavimus, auklėjant jaunąją kartą. Skaitymo knygoje dažnai buvo iškreipiami elementariausi mokslo teiginiai bei supanti aplinka.

Tačiau pažangūs Lietuvos mokytojai bei knygų autoriai, tiek ruošdami skaitymo knygas, tiek mokyklinėje praktikoje stengėsi kiek galima objektyviau aiškinti vaikams supančius gamtos bei visuomenės daiktus ir reiškinius, mokyklinėje praktikoje stengėsi naudoti pažangesnių autorių skaitymo knygas, bandė demaskuoti knygų autorius, akiai prisitaikančius prie reakcingos švietimo politikos reikalavimų.

VVPI Pedagogikos katedra

Įteikta 1961 m. balandžio mėn.

ВЛИЯНИЕ РЕАКЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ ПРОСВЕЩЕНИЯ В БУРЖУАЗНОЙ ЛИТВЕ НА СОДЕРЖАНИЕ КНИГ ДЛЯ ЧТЕНИЯ

М. ҚАРЧЯУСКЕНЕ

Резюме

Буржуазное правительство Литвы с первых же дней после подавления Советской власти (в 1919 г.) стало вести борьбу против прогрессивного движения в Литве. В первые годы, когда сама буржуазия не чувствовала себя еще достаточно прочно и когда события 1918—1919 гг. были живы в народе, буржуазия маскировала свои истинные цели.

После переворота 1926 г. в Литве фашистская власть стала действовать открыто. Все это отразилось и на школьном деле. Если во время дофашистского периода литовская буржуазия объявляла школу вне политики, то после фашистского переворота она стала открыто выдвигать свои реакционные цели в области воспитания. Верным помощником фашист-

¹⁷ Aplinkos ir tėvynės pažinimo programose buvo numatyta tema „Vaikai ir visuomenė“. Šioje temoje didelis dėmesys buvo skiriamas religinėms ir tautinėms šventėms, pokalbiams apie respublikos prezidentą, vyriausybę vėliavą, herbą, policiją ir kt.

ского правительства было духовенство. Подчеркивалась необходимость воспитания детей в духе государственности и религии. Школьная политика буржуазной Литвы ясно отражалась и в книгах для чтения.

В данной статье показывается, как отражалась школьная политика буржуазной Литвы на книгах для чтения в начальной школе.

В дофашистский период от книг для чтения в основном требовался национальный характер. Согласно программным требованиям в книги для чтения включался ряд произведений таких литовских писателей, как Валанчюса, Шатриос Раганы, Кудирки, Жемайте, Билюнаса, Винцаса Креве. В ряде рекомендуемых произведений имеется ценное как в литературном, так и в идеологическом отношении (Билюнас, Жемайте). Но уже в данный период в книгах для чтения наряду с воспитанием национального чувства у детей воспитывались покорность, скрывались классовые противоречия, окружающая действительность часто показывалась в искаженном виде.

После фашистского переворота перед книгами для чтения ставилась прямая задача: воспитывать детей в духе узкого национализма и клерикализма. С 1927 г. была введена проверка комиссией Министерства просвещения каждого учебника до его издания. Особенно сильно усилилось влияние клерикалов на книги для чтения.

Под нажимом фашистов и клерикалов ряд авторов резко усилили в книгах для чтения их клерикальный и фашистский дух. Особенно изменились в этом отношении книги для чтения Василяускаса-Герутиса и Мурки. Появилась реакционная книга для чтения Ринкунаса.

Фашисты и клерикалы сильно подвергали нападкам тех авторов, которые недостаточно приспособлялись к реакционным требованиям. Однако среди прогрессивных учителей и общественности Литвы реакционные книги для чтения не имели успеха. В школьной практике все шире распространялись более прогрессивные книги для чтения Эсмйтиса, Якучениса и др.; такие реакционные книги, как «Аукурас» Ринкунаса и «Науяс дарбас» Мурки, не получали распространения в школьной практике, а книга для чтения «Рутяле» и ее автор Василяускас-Герутис даже высмеивались в педагогической печати.

Таким образом, реакционная школьная политика буржуазного правительства Литвы встретила сопротивление со стороны прогрессивных педагогов и общественности Литвы.
